

KENTSEL DOKUDA KAMUSAL SANAT OLARAK MURAL: YELDEĞİRMENİ İSTANBUL ÖRNEĞİ

Cansu Demir*, **Olgu Çalışkan****

*ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

**ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Doç. Dr.

cnsdemr@gmail.com, olgucaliskan@gmail.com

Mekansal planlama ve tasarımda kentsel mekan yaratma pratiklerine artan ilgi ile birlikte, farklı ülkelerdeki pek çok kent, daha önce deneyimlenmemiş biçimde halka açık sanatsal performansları ile kent mekanını canlandırma ve kullanımını artırma eğilimindedir. Bu bağlamda 'muraller' (duvar resimleri) şehirlerin kamusal alanda deneyimlenen sanatsal eylemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Murallerin bir kamusal sanat türü olarak artan popülerliği, yerel yönetimleri de şehir dokusunun mekansal yapısı içinde sanatsal edimi denetleyen ve yönlendiren kurallar üretmeye yöneltmiştir.

Kadıköy Belediyesi ve ÇEKÜL işbirliğinde gerçekleştirilen canlandırma projesi ile 2012 yılında başlatılan ve büyük ilgiyle kabullenilip gelenekselleşerek her yıl tekrarlanan mural festivali sayesinde, İstanbul'un Kadıköy ilçesinin merkez mahallelerinden biri niteliğinde olan Yeldeğirmeni'nde pek çok muralin oluşturduğu bir kamusal sanat odağı oluşmuştur. Bu nedenle semt, sanatın kentsel doku içerisindeki algısal performansının test edilebilirliği için uygun bir bağlam sunmaktadır. Çalışma, muralleri içinde bulunduğu doku bağlamında, önce yapısal niteliğine göre bütünleşiklik düzeyi (integration), görünürlüğü (visibilty) ve kentsel peyzaj karakteristiği (townscape) temelinde katmanlı bir morfolojik çözümlemeyle ele almaktadır. Space Syntax ve Isovist analizleri ile yapısal karakteri incelenen kentsel dokuda benzer mekan dizimsel bütünleşme düzeyine sahip olan mural noktalarının görünürlük performansı ve kentsel peyzaj içerisindeki görsel olarak algılanma biçimi irdelendikten sonra farklı morfolojik niteliğe sahip olan uygulamaların kentli tarafından algılanma düzeyi anket ile ortaya konarak form ve deneyimsel başarımlar arasındaki ilişki test edilmiştir. Geliştirilen yönetsel bakış açısı sayesinde, yoğun doku içerisinde kamusal görsel sanatın algılanma düzeyinin artırılmasını amaçlayan yer seçim çalışmaları düzenleyici bir çerçevenin kentsel morfoloji boyutu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal sanat, mural, kentsel doku, mekan dizimi, kent peyzajı

Giriş

Tarih boyunca dönüşen toplumsal hayatın yeniden üretilme biçimi, kentsel mekanın kamusal karakterini de değişime uğratmaktadır. Günümüzde özellikle dijitalleşmeyle birlikte biçimi ve hızı artan bireysel iletişim ve etkileşim, kentsel

mekanda insan deneyimini farklı bir karmaşıklık düzeyine taşımakta ve bu durum mekanın fiziksel yapısında da yaşanmakta olan dönüşümü tetiklemektedir.

Habermas'ın (1997) ifade ettiği şekliyle bireylerin karşılıklı etkileşimi ile kamusal alan tarihsel olarak oluşur ve evrilir. Negt ve Kluge'nin (1993) de dikkat çektiği gibi, kamusal alan, toplumsal deneyimi olanaklı hale getiren “herkesin erişimine açık olma” niteliği ötesinde, “toplumsal ifade”ye kendi bünyesinde yer verme gibi demokratik erişime açık olma niteliği ile de karakterize olmaktadır. Kadınlar köleler gibi toplumun ifade özgürlüğü olmayan bireylerinin kamusal alandaki varlığının sınırlı olduğu Antik Yunan döneminden bu yana (Arendt, 1958) kamusal alan, dönüşen çoklu ve çoğulcu sosyo-mekansal yapısı ile genel kabul gören tanımına evrilmiştir. Bu noktada, günümüzde kamusal ifadenin en güçlü mekânsal karşılıklarından biri olarak karşımıza çıkan kamusal sanat da kamusal mekanın dönüşen toplumsal ve demokratik yerleşik algısı ile birlikte çağdaş kentlerde çok daha etkin biçimde görünür hale gelmektedir.

Kentsel Mekan Algısı: Görüş Alanı ve Kent Peyzajı'nın Algıya Etkisi

Kentsel mekanı oluşturan öğelerin insan zihni tarafından algılanması ve bilişsel olarak yeniden örgütlenmesi Gestalt ilkeleri ne referansla açıklanabilir. Buna göre çok sayıda görsel peyzaj öğesini *benzerlik, yakınlık, kapalılık, devamlılık ve simetri* ilişkileri üzerinden ilişkilendiren zihin, kentsel mekanı belirli bir bütünsellik içerisinde algılar. Mekansal analizlerde de görsel algı, ‘algısal morfoloji’ olarak adlandıracağımız bir bakış açısı ile kent formunun anlaşılmasında alternatif bir terminoloji ve yöntem yaklaşımının temel konusu olagelmıştır.

Lynch'in 1960 tarihli ‘Kentın İmgesi’ (*The Image of the City*) adlı kitabı bu alanda öncü çalışmalardan biri olmuştur. Bu noktada Lynch (1960) kentsel algı öğelerini *sınırlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve nirengiler ve izlekler* olarak tanımlarken aynı zamanda mekanın insanlar tarafından algılanması edimini rasyonel bir açıklama çerçevesine yerleştirmiştir. Farklı kentsel peyzaj unsurlarının birbiri ile olan bağıl varoluşunu Lynch (1960 [2010]) şu şekilde açıklar: “*Muazzam bir işaret öğesi, komşuluğundaki küçük bir bölgeyi gölgede bırakarak ölçek dışına itebilir; doğru konumlandırılmış bir işaret öğesi ise bir çekirdeği iyileştirip güçlendirebilir, içinde bulunduğu bölgenin karakterine yabancı olduğu durumlarda bölgesel sürekliliği bozar veya oluşturduğu zıtlık bu sürekliliği güçlendirebilir.*” (s. 93). Bu çerçevede görsel algı, öğelerin yakın çevre ilişkileri ile birlikte ve belirli bir örüntü bağlamında gerçekleştirilen bir anlamlandırma süreci olarak ele alınmaktadır.

Buna benzer bir bağlamsal yaklaşımı ‘Kent Peyzajı’ (*Townscape*) adlı çalışması ile G. Cullen (1961) ortaya koymuştur. Cullen (1961), bir tapınağın tek başına tüm nitelikleriyle tek başına tanımlanabileceğini, ancak yanında konumlanan görece küçük yapılarla bambaşka bir algı düzeyine taşınabileceğini vurgular (s.10). Dolayısıyla tekil olarak ele alındığındaki algı düzeyinin, kentsel öğelerin farklı

mekânsal bağlamlarda ‘manipülasyona uğradığı’ savlanabilir. Bu bağlamda, içsel niteliği (renk, boyut, şekil vb.) çevresinden farklılaşan bir kentsel ögenin kendi mekânsal bağlamında neden olduğu karşıtlık ilişkisi ile birlikte algılanma biçimi ve düzeyi farklılaşır. Bu nedendir ki kentsel doku içerisinde yerleştirilen yeni öğelerin görsel farkındalığının çevresel karakterleri göz önünde bulundurularak koşullanması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan, kentsel mekan algısının çoğunlukla hareket halindeki yaya ya da araç sürücüsü tarafından deneyimlendiği düşünülürse kentin bütünsel görsel algısının temel olarak hareket peyzajı üzerinden karakterize olduğu savlanabilir (Çalışkan, 2011). Hareketi temel alan mekânsal algı süreçlerinin ise belirli sekanslar dahilinde deneyimlenerek karakterize olduğunu savlamak olanaklı. Bir dizi sekansın süreklilik ilişkileri içerisinde belirlenen kentsel algıda söz konusu sekanslar arasındaki görsel algı unsurları birbirinden ne denli açık bir biçimde farklılaşırsa mekânsal deneyim zenginlik kazanır ve tekdüze bir deneyimden uzaklaşır. Cullen’ın (1961) ‘kent peyzajı’ bağlamında tartıştığı üzere zamanla ortaya çıkan görüntü arasındaki ayrım büyüdükçe zihnin mekanı algı kapasitesi artar ve bağlamın karakter öğelerine yönelik farkındalık artar Cullen (1961) bunu hareket halindeki mekânsal deneyim içerisinde ‘irkilme’ (*sudden jerk*) kavramı ile açıklar (s. 17). Mekansal algıyı insan gözünden deneyimleyerek görsel belgelemeye yönelik kodlama sistemi geliştiren Cullen (1961) tüm bu hareketli mekan algısı edimini ‘dizisel görü’ (*serial vision*) kavramı üzerinden irdeler. Hareket halindeki yayanın değişen görsel algısının haritalanması olarak tanımlayabileceğimiz ‘dizisel görü’, kentsel algıyı temel alan morfoloji çalışmaları açısından yeniden üretilebilir bir çerçeve sunmuştur.

Kent Mekanında Kamusal Sanat

Tarihin her döneminde kamusal kentsel mekan, döneminin estetik kodlarını yansıtacak şekilde egemen otoritenin ürettiği sanat formlarının yerleştirmeleri ile sembolik bir karakterde kendini yeniden üretmiştir. Kültürel kimliğin inşasında güçlü bir araç olarak konumlanan kamusal sanat, toplumsal yaşam ve siyasal yapının ideolojik dönüşümler geçirdiği dönemlerde yönetimler tarafından önemli mekanlarda sıklıkla kullanılagelmiştir. Bunun en güzel örneği, ulus-devlet yaratımı sürecinde erken Cumhuriyet dönemi Türkiye kentlerinin yeni üretilen kamusal mekanlarında yer alan ve ortak ulusal kimliğin inşa edimine katkıda bulunması düşünülen anıtlardır. (Şekil 1).

Öte yandan sanatın merkezi otorite ya da sermaye yatırımları dışında özerk bir karakterde üretimini savunan avangart, sanatsal üretimin kolektif bir kimlik temsili gibi araçsal bir estetik yaklaşımla üretilmesine karşı çıktığı gibi sanatı ‘müze’ kurumsallığı dışına taşımaya çalışan ve onu seçkin bir üretimin dışında bir pratikle deneyimleme yolunu açmıştır. Bu sonrasında kaçınılmaz olarak ‘kamusal sanat’ algısını da derinden etkileyecektir.

Bununla birlikte sanatın kamusal alanda toplumsal bir pratikle üretiminin ilk örnekleri yirminci yüzyılın başlarına denk gelir. 1920’lerde başlayıp günümüzde

Şekil 1. Başkent Ankara'nın iki önemli kent meydanında yer alan Ulus Zafer (sol) Anıtı ve Güvenlik Anıtı (sağ) (Sol: URL-1, Sağ: URL-2)

hala büyük bir kültürel ifade yöntemi olma özelliğini gösteren *Mexican Muralism*, iç savaş dönemindeki halkın kendini ifade etmeyi seçtiği, toplumla devrim arasındaki ilişkiyi görselleştiren, sosyo-politik uygulama örneği olarak görülebilir (Ercan, 2013). Uygulamalar açısından bu özgürleşmeyi, Varda'nın *Fısıldayan Duvarlar* (Mur Murs, 1981) adlı belgeselinde yer alan mural sanatçısı J. Baca kamusal sanatın ifade gücü üzerine görüşlerini aktarırken açıklamıştır. O ana kadar hiçbir müzede Çikano (Meksika kökenli Amerikalı) kültürüne ait sanat eserleri görmemişken, sanatçı bu kültürü kendi halkıyla buluşturmak için murallerini Los Angeles'ta kamuya ait alanlarda yapmıştır. Söz konusu projede, çocuk hapisanesinde bulunmuş çocuklar ve gençlere 500 metreyi aşan uzunlukta, nehir kenarında bir istinat duvarına istedikleri içeriklerde muralleri resmetmeleri istenmiştir (Baca, 1981). Bu resimlerde, kendi kültürlerine ait, görünürlüğü oldukça eksik kalmış bir tarihin gösterildiği sonrasındaki kamusal sanat pratiğine model oluşturabilecek bir toplumsal ifade biçimi yaşam bulmuştur (Şekil 2).

Öte yandan bu ifade özgürlüğü aynı şekilde karşı ifade özgürlüklerine de uygulama biçimleri tartışılmalı olsa da açık durumdadır. Kimi zaman üretilen eserin zarar görmesi ile sonuçlanabilen durumlar örneğin bir kurumsal merci izni olmadan üretilen grafitiler üzerine başka bir grafiti yapılması ya da sanatsal bir üretim gözetilmeden sadece o ürünü ortadan kaldırmak için üzerine yapılan karalamalar gibi şekillerde oldukça sık görünmektedir. Başka bir uygulama yönteminden örnek vermek gerekirse, Serra'nın Federal Plaza'ya yerleştirilen *Tilted Arc* heykeli, alanı kullanan kamusal kesim tarafından kabul görmemiş ve mahkeme kararıyla kaldırılmıştır. Bu şekilde vuku bulduğunda kamusal müzakerenin dolayısıyla kamusal alanın bir süreci gibi yorumlanabilen uygulamalar, yerel yönetimler tarafından yapıldığında siyasal mücadele alanı içerisinde yer alabilmektedir. Bu anlamda Türkiye'de özellikle sosyal demokrat belediyelerin yönetimindeki kentlerde yer alan kamusal sanat uygulamaları belirli bir ideolojik sembolizmden uzak bir soyutluk düzeyine sahipken, son yirmi yılda mevcut iktidar uygulamaları, siyasal otoritenin ideolojik göstergelerinin kamusal mekanda görünür kılındığı örneklerle konu olmuştur. (Şekil 3).

Şekil 2. Çikano Muralleri, the Great Wall of Los Angeles, 1981 (URL-3)

Şekil 3. Dönemin yerel yönetiminin kaldırdığı Mehmet Aksoy'un soyut Periler Ülkesinde yontusu (sol) ve aynı dönem Ankara'da yer alan 15 Temmuz Şehitler Anıtı (sağ) (sol: URL-4, sağ: URL-5)

Toplum tarafından kabul edilmiş kamusal sanat öğeleri, içinde buldukları mekana anlam katarak toplumsal bellek öğesi haline gelirler. Toplumsal deneyimi estetik acıdan destekleyen kamusal sanat, mekanların sahipliliğini artırıcı bir etmendir. Kamusal sanat uygulamaları, yerel kimliğin oluşumunda ve içinde bulunduğu yörenin sakinleri açısından bir kimlik öğesi durumuna gelme potansiyeline sahiptir (Selwood, 1994). Bu bağlamda, kamusal mekana canlılık katan, kullanım değerini ve performansını artıran kamusal sanat, çağdaş şehircilik açısından hem bir kentsel siyasa hem de tasarım sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent-

sel tasarım boyutuyla görsel kamusal sanatın deneyim performansı, kentsel sanat eserinin kentli tarafından algılanabilirliği ile ölçümlenirken söz konusu başarımlar, kentsel mekanla bütünleşme ve kentsel form öğeleri ile olan morfolojik ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır.

Kentsel Dokuda Kamusal Sanatın Algılanabilirlik Koşulları

Çalışma Alanı

Araştırmanın örnek alanı olan Yel değirmeni, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde TUIK 2020 verilerine göre 13 bin kişilik bir nüfusa sahip bir mahalledir. Kadıköy Çarşısı, iskeleler, dolmuş ve otobüs başlangıç durakları, Haydarpaşa Tren Garı ile birlikte oldukça merkezi bir konuma ve kent bütününe yönelik algıda önemli bir yere sahiptir. (Şekil 4)

2000'lere kadar Kadıköy'ün 'arka mahallesi' olarak anılan bölge, otuz yıl boyunca hiçbir ciddi kentsel altyapı ve üstyapı yatırımı yapılmamış olması nedeniyle 2000'lerin başında oldukça yıpranmış, sahiplenilmeyen, güvensiz ve suç oranlarının yüksek olduğu bir yaşam alanı niteliğindedir (Arısoy, 2014). Geçmişinde çok kültürlü bir toplumsal yapıya ev sahipliği yapmış ve pek çok değerli tarihi yapıya ev sahip olan Yel değirmeni Mahallesi, 2010 yılında, ÇEKÜL ve Kadıköy Belediyesi iş birliği ile temel amacı "sosyal, ekonomik ve fiziki anlamda daha sağlıklı yaşanabilir bir kent parçası yaratarak nitelikli bir mahalle dokusu oluşturmak" (Arısoy, 2014) olan canlandırma projesi kapsamında birtakım alt-projeler tanımlanmıştır. Bu projelerden biri olarak 2012 yılında hayata geçen *İstanbul Mural*

Şekil 4. Yeldeğirmeni Mahallesi ve Kadıköy içinde yakın çevre ilişkileri.

Festivali, semt sakinleri ve mekan kullanıcıları tarafından benimsenmiş ve her yıl tekrarlanan gelenekselleşmiş bir festivale dönüşmüştür. Araştırmada bu kapsamda üretilmiş ve çalışma alanı içerisinde kalan 18 adet muralin mekânla ilişkisi incelenmiştir.

Morfolojik çözümleme

Mekanın algılanışı ve deneyimlenmesi arasındaki koşullu ilişki göz önüne alındığında, sanat eserlerinin insanlar tarafından algılanmasını kolaylaştıran mekânsal yapı unsurları önem kazanmaktadır. Gelenekselleşen mural festivali kapsamında üretilmiş pek çok murale ev sahipliği yapması nedeniyle örnek alan olarak seçilen Yeldeğirmeni Mahallesi'nde, kamusal hayata ve mekana pek çok olumlu katkısı bulunan murallerin, buldukları kentsel doku içerisinde görece algılanabilirlik kapasitelerinin ölçülünerek, farklı algınabilirlik düzeyleri arkasındaki morfolojik etmenlerin açığa çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla üç morfolojik araştırma yöntemi bir arada kullanılmıştır. İlk olarak, space syntax yöntemiyle alanın eksensel (axiel) ve isovist karakterleri incelenmiş ve bu sayede mahallenin sokak dokusunun bütünleşiklik (*integration*) ve görünürlük örüntüsü açığa çıkarılmıştır. Bu iki çözümleme yöntemi ile elde edilen değerler ile alanda yer alan murallerin mekânsal dağılımı çakıştırılarak söz konusu murallerin kullanıcılarca karşılaşma potansiyelleri irdelenmiştir.

Hareket eksenleri ve görüş alanlarının çözümlenmesinden sonra, Cullen'ın (1961) kent peyzajı yaklaşımı doğrultusunda murallerin kentsel mekan içindeki algılanışına ilişkin çözümleme mikro morfolojik yapı bağlamında ele alınmaktadır. Buna bağlı olarak elde edilen bulgular, makro ölçekteki yapısal çözümlmelerle ilişkilendirilip son olarak mahalle içerisinde gerçekleştirilen 50 kişilik bir anket çalışmasıyla desteklenmiştir.

Şekil 5. Yeldeğirmeni Mahallesi kent dokusunda bütünleşiklik (r:5) ve isovist örüntüsü

Alandaki murallerin içinde yer aldığı kentsel mekanın peyzaj öğeleri Cullen'ın (1961) dizisel gözü analizinde yer alan kavram kümesi temel alınarak incelenmiştir. Var olan çalışmada kullanılan kavram dizini, konunun özgün mekânsal yapısına yanıt verir nitelikte belirlenmiştir. Bu bağlamda incelenen kentsel peyzaj unsurları aşağıdaki gibidir:

Duvar: Kent manzarasını karakterize eden ana elemanlardan biri olan cephe, bir binanın dikey yüzeyi olmasının yanında muraller bağlamında görsele zemin olan bir düzlem olarak işlevlendirilmektedir. Cullen'ın (1961) da tanımladığı üzere kentsel doku içerisinde yer alan boş dikey yüzey olarak karşımıza çıkan az sayıdaki sağır cephe, kentsel mekân içerisinde algıyı farklılaştıran bir görsel unsurdur (sf. 154). Alanda gözlemlendiği üzere bu duvarların mural uygulamalarına zemin hazırlaması, ölçek oyunlarıyla yeni görsel olanakları açığa çıkarma potansiyelini oluşturur. (Şekil 6)

Kapatma (closure): Cullen (1961), kapatmaların, hareketin ilerleme hissini korurken, sokaklar gibi doğrusal şehir sistemlerini görsel olarak sindirilebilir ve tutarlı miktarlara böldüklerini ifade eder (sf.106). Bu sebeple algılanışı yüksek noktalardır. Ayrıca yayaların optik görüşünün tam karşısında durması nedeniyle kentsel mekanda kapanış noktalarında bulunan cephelerin algılanışı yüksektir. İncelenen alan içerisinde yalnızca bir muralin kapatma unsuruna uyumla konumlandığı saptanmıştır. (Şekil 7)

Kapalılık (enclosure): Mekan kullanıcısının kendi boyutu ve çevredeki yapıların boyutu ve yakınlığı ile ortaya çıkan kapalılık hissini yüksek olduğu ortamda görüş açısı dar olduğu için büyük figürleri ve binaların tam cephelerini görmek daha zordur. Öte yandan kapalılık hissi yüksek bir mekandan çıkıldığında sekans değişeceğinden göz ve algı tekrar uyarılır, mekan algısı artar. Görselde görülen yaya hareketi boyunca değişen kapalılık hissine binaen değişen görsel algı kapasitesi alan bütününde gözlemlenebilen bir nitelik değildir. (Şekil 8)

Şekil 6. Bina cephelerinde büyük ölçekli figürler.

Şekil 7. Kapatma noktasında bulunması nedeniyle algı kapasitesi yüksek bir mural

Şekil 8. Kapalılık hissiniin değişimi ile algı kapasitesi açığa çıkan bir mural

Sekans değişim noktası (punctuation): Hareket halinde algılanan vizyon devamlılığında, sekansların değişim noktaları önem kazanır ve yeni sahne dizisinin başlangıcını tanımlar. Bu nedenle farklılaşan kullanım karakterlerinden de oluşabilen başka bir sahneye geçişi tanımlayan noktaların algısı yüksektir. (Cullen,1961). Algıyı canlı ve etkin kılan bu nitelik, murallerin görsel algılanabilirliği açısından

Şekil 9. Sekans değişiminin bir mural tarafından tanımlandığı eksen üzerinde farklılaşan kentsel peyzaj.

olumlu faktör iken; alan bütününde söz konusu peyzaj karakterinin varlığı saptanmıştır. (Şekil 9)

Odak kesişim (focal cross): Sokak kesişim noktaları binaların ön ve yan cephelelerinin görüldüğü, görüş açısının daha geniş olduğu ve yayaların iki sokağı da kontrol ederek geçiş yaptıkları algılarının yüksek olduğu mekansal karakterdedir. Alanda bu nitelikteki odak noktalarında konumlanan murallerin görsel açıdanda farkedilebilir olduğu gözlemlenmiştir. (Şekil 10)

Tanıtım panoları (Publicity): Kent manzarası içindeki reklam panoları düşey zeminde ve büyük ölçekli yapılarıyla, bu görsel örüntü içindeki mural eserlerin kontrastlarını azaltmaktadır. Dolayısıyla oluşan benzerlikten sebebiyle algılanış olumsuz etkilenmektedir. Mural görsel algısını düşüren uygulamalara örnek, alanda tek bir noktada saptanmıştır. (Şekil 11)

Engeller (Hazards): Örüntü içerisinde engel teşkil eden formlar da murallerin görüşünü kısıtlayacağı için algılanış performanslarını düşürmektedir. Alanda buna yönelik sorun alanları yer yer geçerli olmakla birlikte etkili bir problem olarak karşımıza çıkmamaktadır. (Şekil 12)

Şekil 10. Kesişim noktasında algı gücü yüksek bir mural örneği.

Çıkma (Protrusion): Yapı yaklaşma mesafeşlerinde oluşan değişiklikler, çıkma olarak adlandırabileceğimiz doğrusal süreklilikte bir yönelimsel farklılaşma yaratırlar. Böylelikle sürekliliği oluşturan cephe unsurları arasında algılanış düzeyi belirli bir yükselir. Alanda bu tür olumlu peyzaj karakteri tekil örnekte görüldüğü gibidir. (Şekil 13)

Cephe kontrastı: Cepheler bitişik oldukları zaman güçlendirilmiş bir (bütünsel) ilişki içinde olurlar. Bununla birlikte, bitişik her bir cephe aynı nitelikte özelliklerle

Şekil 11. Arkasındaki muralin algı kapasitesini düşürücü bir tanıtım panosu.

re (açık-kapalı yüzey oranı ve dağılımı, renk, malzeme vb.) sahip oldukları zaman ilişki görünürlük bakımından zayıflar. Bu bağlamda, bitişik cephe üzerinde yer alan bir muralin algı kapasitesinin diğer konumlara oranla görece yüksek olacağı öngörülebilir. Alanda tekil bir örnek üzerinden söz konusu peyzaj niteliği örneklenemebilmektedir. (Şekil 14)

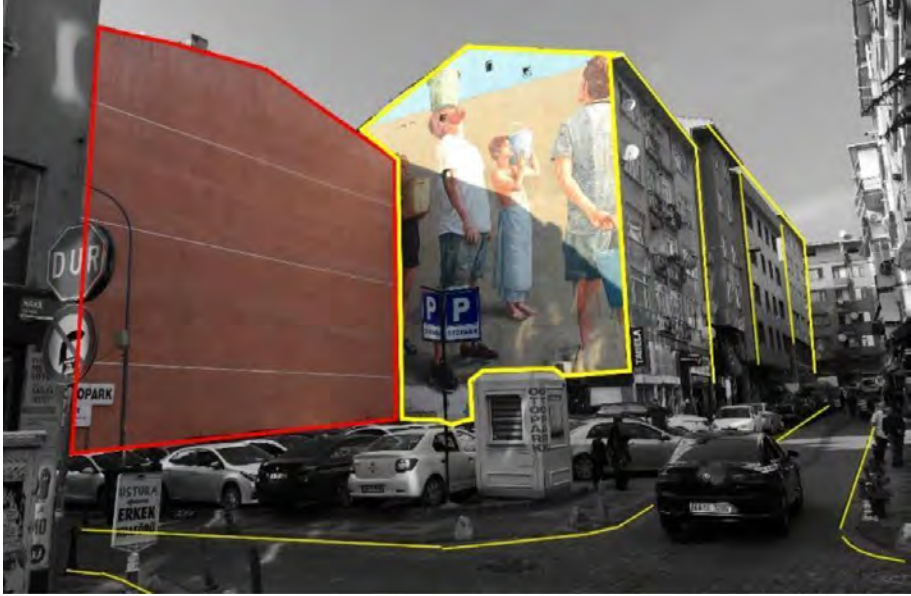
Eşleşme: Murallerin çoğunlukla otopark olarak tahsis edilen boş parsellere komşu parseldeki yapının yanal duvarında uygulanıyor oluşu otoparkların görsel imgesi ile muraller arasında alan bütününde kaçınılmaz bir görsel 'eşleşme'ye neden olmaktadır. (Şekil 15)

Şekil 12. Görüşü engellenen bir mural örneği.

Şekil 13. Çıkma yapan yanal cephede mural

Şekil 14. Bitişik cephe düzeninde mural uygulaması.

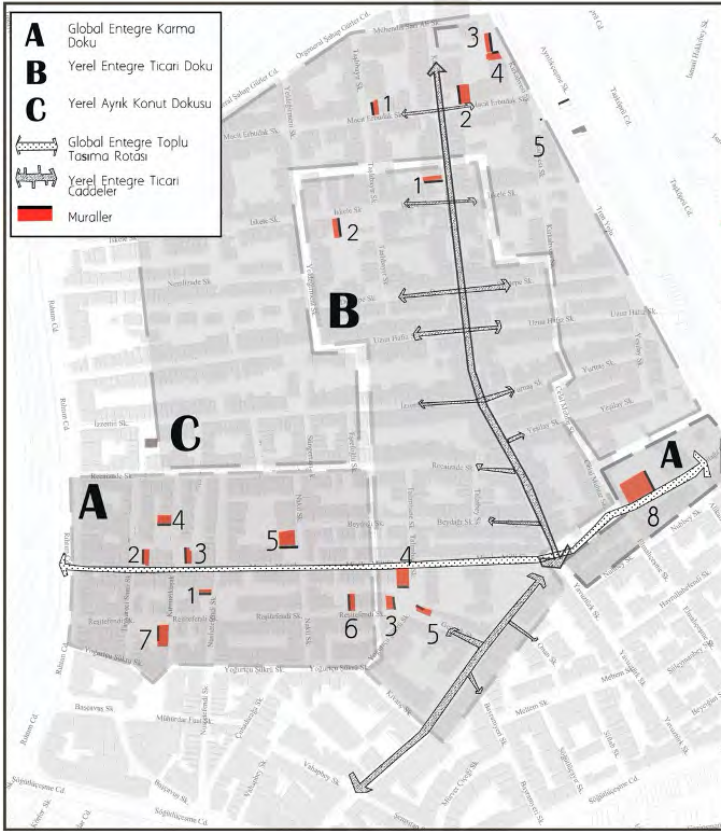
Şekil 15. Otopark alanına komşu yapıların sapır duvarlarına uygulanmış mural örnekleri.

Analizler

Çözümlemeye konu olan alan farklı kullanım ve davranış örüntüsüne göre üç farklı alt karakter alanına sahiptir. Buna göre A bölgesi, konut ve ticari kullanımların yanında, trafik akışının yoğun olduğu, iskelelere ve bağlantı yollarına yakınlığı sebebiyle araçların pek çoğunun otopark gereksinimine yanıt verir nitelikte yıkılan binalardan kalan boş parsellerin kısa süreli dönüşümüyle oluşmuş çok sayıda açık otoparka ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeple 8 murali barındıran

A bölgesi, yoğun trafik ve otopark kullanımlarıyla diğer iki alandan ayrılan bir algısal karaktere sahiptir. 5 muralin içinde yer aldığı B bölgesi, fazlaca sayıda kafe ve restoranları, zanaat dükkanları ve marketleriyle yoğun ticaret kullanımını barındırmaktadır. Canlandırma projesi kapsamında araç trafiğinin yavaşlatılması ve yoğunluğunun azaltılması ile birlikte yaya kullanım kapasitesinin artırıldığı ve algısal karakteri güçlendirilmiş bir kentsel alandır. Ayrıca yine canlandırma projesiyle alana katılan kullanım değerlerinden biri de yakınlıkları sebebiyle bir arada işleyen canlı kamusal mekanlardır. Alan, süreklilik arz eden bir kentsel doku karakteri taşımaktadır. Son olarak, C bölgesi ise ticari fonksiyonların ve trafik akışının düşük yoğunlukta olduğu konut bölgesidir ve sınırları içinde 5 mural bulunmaktadır. (Şekil 16)

Murallerin içinde bulunduğu kentsel mekanın morfolojik ve peyzaj karakterlerini karşılaştırma oluşturulan tabloda her bir mural, için içinde bulunduğu alt-bölge ile kodlanmaktadır. (bkz. Tablo 1)

Şekil 16. Morfolojik çözümleme ve alan araştırmasına konu olan Yeldeğirmeni Mahallesi'nde alt karakter alanları.

Tablo 9. Alanda bulunan murallerin yer aldığı mekanların morfolojik ve kentsel peyzaj karakterleri ile yapılan anket sonucu alanı deneyimleyen insanlar tarafından bilinebilirlik değerleri.

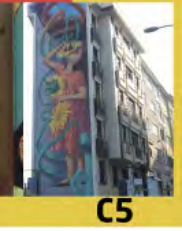

Mural	Eksensel bütünleşme değerleri	Görünebilirlik (Isovist) değerleri	Kentsel peyzaj karakteri	Anket sonucu bilinebilirlik yüzdesi
 A1	 2.097	 404	Kavşak Baskın trafik Otopark Düşük kapalılık (Enclosure)	% 48
 A2	 2.094	 163	Kavşak Baskın trafik Otopark Yüksek kapalılık (Enclosure)	% 28
 A3	 2.094	 141	Kavşak Baskın trafik Otopark Yüksek kapalılık (Enclosure)	% 30
 A4	 1.732	 161	Dev figür Otopark Düşük kapalılık (Enclosure)	% 42
 A5	 1.732	 161	Kavşak Boş yan cephe Otopark Baskın trafik Düşük kapalılık (Enclosure)	% 58

Kentsel Dokuda Kamusal Sanat Olarak Mural: Yeldeğirmeni İstanbul Örneği

 <p>A6</p>	 <p>1.851</p>	 <p>130</p>	<p>Yüksek kapalılık (Enclosure) Yükseklik farkı Sekans değişim noktası</p>	<p>% 16</p>
 <p>A7</p>	 <p>1.851</p>	 <p>212</p>	<p>Baskın trafik Ağaç engeli Otopark</p>	<p>% 16</p>
 <p>A8</p>	 <p>2.142</p>	 <p>213</p>	<p>Baskın trafik Otopark Reklam panolarına yakınlık</p>	<p>% 20</p>
 <p>B1</p>	 <p>1.896</p>	 <p>159</p>	<p>Baskın ticari kullanım Sekans değişim noktası Bitişik boş cephe Bina engeli</p>	<p>% 50</p>
 <p>B2</p>	 <p>1.684</p>	 <p>454</p>	<p>Baskın ticari kullanım Sekans değişim noktası Düşük kapalılık (Enclosure) Zengin kullanım çeşitliliği Kamusal yapı</p>	<p>% 50</p>
 <p>B3</p>	 <p>1.725</p>	 <p>380</p>	<p>Kapama noktası (Closure) Sekans değişim noktası Zengin kullanım çeşitliliği Düşük kapalılık (Enclosure) Kesişim noktası Otopark</p>	<p>% 62</p>

 B4	 1.725	 287	Zengin kullanım çeşitliliği Düşük kapalılık Kesişim noktası Yapı dokusuyla benzer renk Otopark	% 48
 B5	 1.725	 301	Zengin kullanım çeşitliliği Düşük kapalılık (Enclosure) Kesişim noktası Dev figür Kamusal yapı	% 42
 C1	 1.645	 172	Dev figür Konut dokusuyla kontrast ilişki	% 46
 C2	 1.645	 135	Bitişik boş cephe Konut dokusuyla kontrast ilişki	% 30
 C3	 1.336	 158	Düşük eksensel bütünlük Yapı dokusuna kontrast renkler Dev figür	% 28
 C4	 1.336	 104	Düşük eksensel bütünlük Dev figür Çıkma yapan cephe	% 24

 C5	 1.384	 171	Düşük eksensel bütünlüklük Köşe bina Yapı dokusuna kontrast renkler	% 22
--	--	--	--	------

Gerçekleştirilen analizler sonrasında, mekânsal konfigürasyon ve kent peyzajı nitelikleri ve alanda yapılan anketle saptanan murallerin kentli tarafından bilenebilirlik düzeyi verisinin bir araya getirildiği Tablo 1, murallerin algılanabilirlik kapasitesinde hangi unsurların belirleyici nitelikte olduğuna yönelik bir dizi saptamayı olanaklı kılmaktadır. Tabloda konfigürasyonel değerleri yakın olan murallere, sıcaktan soğuğa giden renk kodları verilmiştir.

50 kişi üzerinden gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre bilinirliği en yüksek olan eser, B3 kodlu muraldir. Konfigürasyonel analizleri göz önüne alındığında üzerinde bulunduğu eksenin bütünlüşme değeri orta isovist değeri ise yüksek olan, yaya hareketlerini kuvvetlendiren müdahalelerle şekillenmiş ve ticari fonksiyonu yüksek olan B alanındaki 3 numaralı muralinin kent manzarasına dair karakterine bakıldığında bir sekans değışim ve kapama noktasında yer aldığı; bununla birlikte kapalılığı düşük bir mekanda yer aldığı görülmektedir. Öte yandan gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre bilinirliği en yüksek olan ikinci mural olan A5, yoğun trafik bölgesinde bulunan mural B3 murali gibi bütünlüşiklik düzeyi orta olan bir eksen, fakat düşük isovist değeri olan bir noktadadır. Bu noktada kent manzarası karakterlerinin arasındaki farkı incelediğimizde B3 muralinin incelenen örnekler içinde tek kapama noktasında olan mural olduğu için, kentsel peyzaj açısından kapama etmeninin görsel algı kapasitesi açısından kilit role sahip olduğunu saptayabiliriz. A5 murali ise diğer örnekler içinde, bitişğinde boş büyük bir cephe bulunan tek mural olarak bulunmaktadır. Cullen’ın yaklaşımıyla düşünürsek, yanında boş bir cephe olan dolu cephe, bir görsel manipölasyona uğramış olması nedeniyle ayırdı güçlü konumdadır. Yayılar için yürüme eyleminin dikkatli gerçekleştirilmesi gereken bir alanda olmasına rağmen algılanırlığı en yüksek ikinci mural olması bu güçlü kent manzarası karakterine bağlı görünmektedir. Eksensel bütünlüşiklik ve görünebilirlik değerlerinin düşük olmasına rağmen kavşak noktasında olması, kapalılık hissini düşük olduğu bir alanda bulunması gibi diğer olumlu özellikler sayesinde bilinirliği oldukça yüksek çıkmıştır. Bu ilk iki örnekten, mekânsal konfigürasyon değerlerine kıyasla kent peyzajı özelliklerinin murallerin algılanışına görece baskın etki yarattığı sonucu çıkmaktadır.

Öte yandan, eksensel bütünlüşiklik değerleri en yüksek ilk dört mural olan A1, A2, A3 ve A8 içerisinde A2, A3 ve A8 bilinirliği en düşük gruptadır. A1 murali hariç bu üçlünün isovist değerleri de düşük seviyededir. Bu durumda görsel olarak

fark edilmelerine olumlu etki yapacak unsurun içinde buldukları kent peyzajının özel nitelikleridir. Bu saptamamın ışığında 3 muralden de görüleceği üzere, tek başına eksensel değerlerin yüksek olmasının murallerin bilinirliğine katkı sağlamadığı görülmektedir. Ayrıca içlerinde en az bilinirliği olan A8 muralinin, kamusal alanlardaki reklam panolarının varlığı gibi olumsuz bir etkiye sahip olmasının algı kapasitesi açısından belirleyici bir unsur olduğunu belirtmek olanaklı. Kısaca özetlemek gerekirse, yüksek aksiyel değerlere sahip murallerin bilinirliği en az olan muraller olması, yine kent manzarasına ilişkin özelliklerin murallerin algılanışında daha etkin olduğu sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır.

İsovist değerleri en yüksek olan murallere baktığımızda ise sırasıyla B2, A1, B3 murallerini görmekteyiz. Yukarıda değerlendirilen A1 murali hariç, B2 ve B3 muralleri yaya akışının canlı ve rahat olduğu, yaya dikkatinin araç trafiğinden çevresinde kalabildiği ticari fonksiyonların baskın olduğu B alanındalardır. Aksiyel değerleri yüksek olmamasına rağmen, iki mural de kamusal alan kullanımı çeşitliliği, yolların kesişim noktalarında olmaları gibi ortak olumlu peyzaj özelliklere sahip mekanlarda bulunmaktadır. Bu nedenle, bilinirlikleri yüksektir.

Tablonun bütününe baktığımızda, en düşük bilinirlik düzeyinde olan murallerin mutlaka olumsuz etkilendiği bir kent peyzajı karakteristiğine konu olduğu; bunun mekânsal konfigürasyon değerleri ile ikincil derecede desteklendiği görülmektedir. Orta değerlerde seyreden muraller, ortalama eksensel bütünleşiklik ve görünebilirlik değerlerinin çok düşük olduğu C bölgesinde yer alan murallerdir. Konut alanına yolu düşmeyen kullanıcılar tarafından bilinme olasılıkları çok düşük olmasına rağmen, kent manzarasında ayrışan özellikleri ile bazılarının bilinirlikleri orta seviyelere çıkabilmiştir. Aksiyel değeri en düşük olan, mahallenin en arka köşelerinde kalan muraller ise bilinirliği görece düşük düzeyde kalmıştır.

Sonuç

Kent mekanında kamusal sanat, hem sosyo-kültürel ifadeye yönelik etkin birer araç olmaları hem de buldukları mekana ilişkin olumlu etkileri olması sebebiyle kentsel tasarımda kendilerine yer etmiş bir alan durumundadır. Fakat bu olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi için sanatsal eserin mekan kullanıcılarıyla karşılaşmalar ve güçlü bir algı örüntüsü içerisinde yer alabilmesi öncelikli başarımlar koşuludur. Bu karşılaşmaları olanaklı duruma getiren mekânsal koşullar, morfolojik çözümlenmeye konu edilebilecek nitelikte ele alınabilir. Bu bağlamda, konfigürasyonel yaklaşımla eksensel bütünleşiklik ve görünürlük çözümlenmeleri; mekânsal ilişkilerin yarattığı etkiye ilişkin kent manzarası analizleri ile bütünleştirilerek makro ve mikro morfoloji yaklaşımları konu bağlamında etkin kılınmıştır. Alanda elli kişi ile yapılan anket çalışması ise söz konusu morfolojik yapı unsurları ile gerçekte kentlinin muralleri algılama düzeyi arasında bir ilişki kurmayı olanaklı duruma getirmektedir. Bu çerçevede yaya hareket potansiyelinin yüksek olması beklenen alanları ve bu alanların görünürlük değerleri saptanarak ardından bu alandaki fiziksel unsurların kurduğu ilişkilerin görsel algıya etkisini belirlenmiş-

tir. Yapılan mekânsal çözümler göstermiştir ki, murallerin bulunduğu mekanlar makro ölçekte konfigürasyonel olarak yüksek bütünleşiklik düzeyine sahip olsa bile, mikro ölçekte içinde buldukları kentsel mekanların peyzaj karakterleri görsel algı açısından olumsuz nitelik barındırması durumunda mekanı deneyimleyen yaygın karşılaşma deneyimini olumsuz bir şekillerde etkilemekte ve söz konusu görsel sanat eserinin kamusal alandaki performansı ciddi oranda olumsuz etkilenebilmektedir.

İşlevsel yararları ötesinde, çoğu kullanıcının fark etmeden faydalandığı mekânsal özellikleri ile kamusal sanat, toplumsal iletişim kurmak için bir ifade zemini yaratmak amacı ile kentsel mekanda kendini yeniden üretmektedir. Bu durumun kentsel mekandaki etki düzeyinin artırılması, kent morfolojisini temel alan akılcı kentsel tasarım siyasasının varlığı ile olanaklıdır. Bu bağlamda ortaya konan çalışma bu yönde üretilebilecek olan kentsel tasarım kılavuzları için bir altlık oluşturabilecek kapsam ve kavramsal çerçeveyi sunmaktadır. Bu nitelikte bir ele alış, kentte kamusal kamusal sanatın etkisini artırabileceği gibi, kentsel mekanın algısal bağlamda genel kalitesini destekleyici bir sürecin önünü açarak kentte kamusal alan deneyiminin güçlendirilmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arısoy, A. (2014). *Yeldeğirmeni Deneyimi: Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım*. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: The Architectural Press.
- Çalışkan, O. (2011) 'Motionscape: The Image of Space in Motion (An Attempt at Conceptualization in the Case of Ankara)', *Journal of Architectural and Planning Research* 28(4), Winter 2011, sf. 314-35.
- Demir, C. (2019). *Public Art in Urban Space: The Case of Yeldeğirmeni, İstanbul, yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Ankara.
- Ercan, M. A. (2013). Kamusal Sanatın 'Kamusallığı': Erişim, Aktör, Fayda Yaklaşımı. *İdeal Kent*, 10 (Kentın Sanatı, Sanatın Kenti), 220–255.
- Habermas, J. (1997[1962]). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü (The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society)* (Bora, T. & Sancar, M. Eds.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Lippard, L. R. (1996). Looking Around: Where We Are, Where We Could Be. In S. Lacy (Ed.), *Mapping The New Terrain: New Genre Public Art* (pp. 114–131). Washington: Bay Press.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*, (Başaran, İ. Eds.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Negt, O., & Kluge, A. (1993). Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere. In University Minnesota Press. Minneapolis: University Minnesota Press.

Selwood, S. (1994). The Benefits of Public Art. *Cultural Trends*, 6(23), 37–55. <https://doi.org/10.1080/09548969409364980>

Varda, A. (Yönetmen). (1981). *Fısildayan Duvarlar* (Film), ABD: Cine-Tamaris

URL-1: <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/mon/mon/trindex.htm>

URL-2: <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=4468>

URL -3: <https://screen-queens.com/2019/07/04/criterion-month-agnes-varadas-murmurs/>

URL-4: <http://www.insanhaber.com/melih-gokcek-in-cok-tepki-ceken-15-icraati-resimleri,81571.html>

URL-5: <http://beyazgazete.com/fotogaleri/guncel-1/15-temmuz-sehitler-aniti-tum-fotograflar-26980/buyuk-fotograf-3/?pcount=6>